

Лежнєва Т. М.

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри права

Дніпровського гуманітарного університету

ORCID: 0000-0003-3382-1676

ПОНЯТТЯ МАЧУХИ ТА ВІТЧИМА У КОНТЕКСТІ ПЕРСПЕКТИВНОГО ІНСТИТУТУ РЕЄСТРОВАНИХ ПАРТНЕРСТВ

Визнання мачухи та вітчима, падчерки та пасинка суб'єктами сімейних правовідносин притаманне українському сімейному праву принаймні з часів Кодексу про шлюб та сім'ю України [1]. Відповідне правове регулювання збережено і розвинуто у нині чинному Сімейному кодексі України (далі – СК України) [2], де мачуха (вітчим) віднесені до категорії «інші члени сім'ї та родичі» та разом із падчеркою (пасинком) є суб'єктами особистих немайнових відносин та відносин щодо утримання (глави 21, 22 СК України).

Слід зазначити, що регулятивний вплив цих норм виходить за межі власне сімейних відносин. Зокрема, через включення до категорії «близькі родичі та члени сім'ї» та подібних, яка часто застосовується у правовому регулюванні найрізноманітніших відносин.

При цьому історично тяглою «традицією» цього інституту є незабезпечення у позитивному праві визначення понять мачуха (вітчим), падчерка (пасинок), невизначеність із моментом виникнення та припинення такого правового статусу. На жаль, відсутні і консолідовані тлумачення від Верховного Суду. Традиційно наукою вироблено підхід, в основі якого є положення про те, що мачуха (вітчим) – це особа, яка перебуває у зареєстрованому шлюбі із батьком (матір'ю) дитини, і при цьому не є матір'ю (батьком) такої дитини; така дитина, відповідно, набуває статусу падчерки/пасинка відносно мачухи (вітчима) [див., напр., 3, с. 20; 4, с.131]. На такий підхід здебільшого орієнтується і юридична практика.

Таку ситуацію не можна вважати задовільною, оскільки загальноправовий принцип верховенства права вимагає задля досягнення юридичної визначеності та реалізації принципу легітимних очікувань чіткого, зрозумілого, якісного та однозначного позитивного правового регулювання. Таким вимогам явно не задовольняє ситуація, коли позитивне право не визначає критеріїв і підстав набуття особою правового статусу, який включає доволі критичні права і обов'язки.

Питання актуалізується у зв'язку із тим, що перспективний інститут реєстрованих партнерств [5] передбачає надання реєстрованим партнерам правового статусу, прав, обов'язків, можливостей, подібного до таких у осіб, які перебувають у шлюбі. Відповідний проєкт Закону не вирішує прямо питання, чи буде реєстрація партнерства так само, як шлюб, підставою виникнення сімейних відносин за участі мачухи та вітчима, падчерки та пасинка.

Відповідний проєкт Закону має на меті надати особам, які не можуть або не бажають укласти шлюб, якомога більше прав, свобод та можливостей, які випливають зі шлюбу та забезпечують не тільки нормальний розвиток сімейних відносин, але і нормальний розвиток відносин іншої галузевої належності та участі у них реєстрованих партнерів. Відтак, інтересам як реєстрованих партнерів, так і дітей одного із них відповідало б поширення правового регулювання сімейних відносин за участі мачухи та вітчима, падчерки та пасинка на випадки реєстрованих партнерств.

Отже, ці законодавчі ініціативи додатково актуалізують питання легального визначення понять мачуха (вітчим), падчерка (пасинок), моментів виникнення та припинення відповідних відносин та правових статусів.

1. Шлюб / реєстроване партнерство. Слід погодитися із тим, що виникнення розглядуваних правових статусів в інтересах правової визначеності має пов'язуватися із формалізованою обставиною. В нашому випадку такою формалізованою обставиною є саме шлюб, а згодом – і реєстроване партнерство. Таким чином, основною підставою набуття розглядуваного правового статусу є укладення шлюбу / реєстрованого партнерства.

2. Спільне проживання. Окремі автори подають спільне проживання мачухи (вітчима) та падчерки / пасинка як ще одну умову виникнення розглядуваних правових статусів [4, с. 132]. Однак така думка є помилковою. Закон пов'язує із спільним проживанням можливість виникнення лише окремих правовідносин за участі мачухи (вітчима) та падчерки / пасинка. Так, спільне проживання дійсно необхідне для виникнення аліментних відносин, змістом яких є обов'язок мачухи, вітчима утримувати падчерку, пасинка (ст. 268 СК України). Однак спільне проживання не має значення, наприклад, для дзеркальних відносин, змістом яких є обов'язок падчерки, пасинка утримувати мачуху, вітчима (ст. 270 СК України), або ж для переважного право перед іншими особами на передання мачусі (вітчиму) дитини, батьки якої позбавлені батьківських прав (ст. 167 СК України), або ж для права мачухи, вітчима на самозахист своїх малолітніх, неповнолітніх, повнолітніх пасинка, падчерки (ст. 262 СК України).

3. Відношення мачухи (вітчима) та падчерки / пасинка та неконкуренція правових статусів. Мачуха (вітчим) не мають бути юридичними матір'ю (батьком) падчерки / пасинка. В свою чергу, другий із подружжя / реєстрований партнер мають бути юридичними матір'ю (батьком) падчерки / пасинка. Це основна умова щодо виникнення розглядуваного правового статусу. При цьому не має значення, чи дитина має другого із юридичних батьків, крім того, з ким мачуха (вітчим) уклали шлюб / реєстроване партнерство, і який режим правовідносин із таким другим із батьків. Помилково також у даному випадку казати, як роблять деякі автори, саме про біологічне походження дитини, яке згадують деякі автори. Для розглядуваних відносин має значення саме юридичне батьківство / материнство. Також не має жодного значення, чи була народжена дитина у шлюбі або поза ним.

Крім того, статус мачухи, вітчима несумісний із іншими правовими статусами, які відображають юридичне відношення до дитини. Зокрема, відносини (статус) мачухи, вітчима не може існувати паралельно із відносинами усиновлення, опіки та піклування та іншими відносинами, що опосередковують влаштування дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, щодо тієї ж дитини. За наявності конкуруючих правових статусів відносини (статус) мачухи, вітчима не виникнуть, а існуючі – будуть заміщені конкуруючим статусом; в таких випадках виникнення (поновлення) правових статусів відносини (статус) мачухи, вітчима буде можливим, якщо конкуруючі відносини (статуси) припиняться.

Що ж до припинення розглядуваних статусів і відносин, вбачається, що відповідними підставами є: 1) припинення шлюбу; 2) досягнення відповідною дитиною повноліття. Втім, окремі наслідки розглядуваних статусів мають переживаючий характер і можуть проявлятися після настання вказаних підстав (відносини утримання, відносини спадкування).

Таким чином, на підставі викладеного пропонується включити до СК України норми, що об'єктивували б легальне визначення розглядуваних понять наступного змісту:

1) мачуха – це жінка, яка перебуває у шлюбі із батьком дитини або у реєстрованому партнерстві із батьком або матір'ю дитини, і при цьому не є матір'ю такої дитини;

2) вітчим – це чоловік, який перебуває у шлюбі із матір'ю дитини або у реєстрованому партнерстві із батьком або матір'ю дитини, і при цьому не є батьком такої дитини;

3) падчерка – дитина (донька) особи, яка перебуває у шлюбі або у реєстрованому партнерстві із особою, яка не є матір'ю або батьком такої дитини;

4) пасинок – дитина (син) особи, яка перебуває у шлюбі або у реєстрованому партнерстві із особою, яка не є матір'ю або батьком такої дитини.

Список використаної літератури:

1. Кодекс про шлюб та сім'ю України від 20.06.1969 № 2006-VII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2006-07>

2. Сімейний кодекс України від 10.01.2002 № 2947-III. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14>

3. Калінюк А. Л. Сімейно-правовий статус вітчима і мачухи в Україні : дис. ... доктора філософії ; 081 Право. Київ, 2021. 235 с.

4. Апопій І. В. Правовий статус мачухи і вітчима у сімейному праві України. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. Серія Юридична. 2009. № 1. С. 130–135.

5. Проект Закону про інститут реєстрованих партнерств № 9103 від 13.03.2023. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/41497> (дата звернення: 30.05.2023)